

ФУНДАМЕНТАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ В УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

У статті основна увага звертається на формування ціннісного ставлення до природи в учнів старших класів у фундаментальній освіті.

Ключові слова: фундаментальна освіта, екологічна компетентність, ціннісне ставлення до природи.

В статье особое внимание уделено формированию ценностного отношения к природе в учащихся старших классов в фундаментальном образовании.

Ключевые слова: фундаментальное образование, экологическая компетентность, ценностное отношение к природе.

The article is updated attention to the place of formation of values in relation to the nature of high school students in the fundamental education.

Key words: fundamental education, environmental expertise, value for nature.

Постановка проблеми. Проблема формування особистості, здатної дотримуватися ціннісного ставлення у спілкуванні з природою, у взаємодії з природним середовищем, розглядається в умовах сьогодення як одна з найбільш пріоритетних.

Цінності є необхідною передумовою розуміння сутності природи, переосмислення власної поведінки в межах гуманістичних ціннісних орієнтирів щодо природи у фундаментальній освіті.

Узагальнення результатів аналізу психолого-педагогічної літератури дало нам змогу охарактеризувати ціннісне ставлення до довкілля як основи екологічної культури, найважливішу характеристику особистості учнів старших класів, як цілісну систему індивідуальних, вибіркових, свідомих зв'язків із природними об'єктами.

Для сучасних досліджень проблем екологічного виховання характерний гуманістичний підхід, згідно з яким екологічні проблеми розглядаються не як проблеми навколишнього середовища чи здоров'я людини, а як проблеми особистості, її внутрішнього світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові підходи до екологічного виховання в сучасних умовах розглядаються в дослідженнях А.Захлебного, І. Зверєва, Л. Іщенко, Л. Різник, Н. Пустовіт, Г. Тарасенко, Д. Струннікової, Л. Шаповал та ін.

Актуальними в контексті проблеми нашого дослідження є праці, що розкривають проблеми формування в школярів певних вікових груп ціннісного ставлення до природи: дошкільників (Л. Іщенко, Г. Марочко, В. Маршицька, З.Плохій); учнів молодшого шкільного віку (Г. Волошина, Л. Різник, Л.Шаповал); підліткового віку (О.Король, О. Лабенко, О. Лазебна, Р. Науменко, О. Пруцакова, Н. Пустовіт); старшокласників (О. Колонькова, С. Лебідь, Н.Левчук).

Означений підхід є закономірним, адже на кожному з етапів вікового розвитку підростаюча особистість відзначається своєю специфікою сприйняття й оцінки природних об'єктів і явищ (В. Зотов, Г. Пустовіт, С. Шмалей, В. Ясвін та ін.).

Мета статті – охарактеризувати значення ціннісного ставлення до природи в учнів старших класів у фундаментальній освіті.

Виклад основного матеріалу. Для кількісної та якісної характеристики ціннісного ставлення підлітків до природи важливо визначити параметри цього ставлення, завдяки яким встановлюється наявність чи відсутність його в структурі особистості, об'єктна спрямованість, шляхи подальшого розвитку тощо.

У психолого-педагогічній літературі представлена низка параметрів, застосування яких дає змогу більш-менш повно здійснити кількісний та якісний вимір суб'єктивного ставлення. Зокрема, характеристика змісту цих параметрів знайшла своє відображення у працях С. Дерябо [1; 2], Б. Ломова[3], Г. Марочко [4], Г. Пустовіта [5], В. Ясвіна [6; 2] та ін.

Найбільш прийнятною, на нашу думку, є класифікація, якої дотримується Г. Пустовіт. Так, науковець поділяє параметри суб'єктивного ставлення на дві групи. До першої він відносить ті способи виміру, які дають кількісно-змістову характеристику суб'єктивного ставлення за принципом «більше-менше», тобто незалежно від змісту ставлення. Центром другої групи є параметр модальності, який здійснює якісно-змістову характеристику цього ставлення [5].

Фундаментальність у сучасній науці визначається як «система теоретичних, методологічних і аксіологічних настанов, прийнятих як зразок розв'язання наукових завдань» [7, с. 504]. Тобто це така теорія, яка інтегрує три наведені складові, що тісно пов'язані, взаємозумовлені і мають велике значення в сучасному навчально-виховному процесі. А як наслідок – зміст та параметри формування ціннісного ставлення визначається вимогами, які ставить особистість до власної освіченості, що набуття екологічної компетентності – важливе завдання особистості, оскільки компетентність набувається самою людиною і зумовлена її ставленням та параметрами до власної навченості й вихованості, розумінням необхідності в житті ціннісних орієнтацій, тобто провідну роль відіграє особистісно-сміслова складова формування ціннісного ставлення до природи, що є невід'ємним компонентом особистісно орієнтованого навчання. Отже, для формування ціннісного ставлення до природи в учнів старших класів необхідне поєднання двох складових: знань і свідомості.

Таким чином, ціннісне ставлення до природи – особистісно усвідомлена система знань, умінь, навичок, що має особистісний смисл і суб'єктивний досвід. Означений процес має універсальне значення і може використовуватися людиною в різних видах діяльності для розв'язання життєво важливих для неї проблем. Розгортання змісту освіти навколо особистісно значущих компетенцій, їх включення до змісту і є шляхом переходу до ціннісного ставлення, до знань про природу [8, с.8-9].

Процес формування ціннісного ставлення до природи в учнів старших класів ґрунтується на міжпредметних знаннях і сукупно є основою фундаменталізації освіти. Адже саме процес фундаменталізації освіти забезпечує високий освітній рівень населення, екологізацію виробництва, вироблення жорстких екологічних стандартів, використання безвідходних технологій, а отже – набуття людиною ноосферного мислення.

Концепція фундаментальної освіти була вперше сформульована німецьким природодослідником О. Гумбольдтом, який зробив значний вклад у розвиток природничих наук (вчення про життєві форми, ідея вертикальної зональності тощо). Його праці вплинули на розвиток еволюційних (екологічний напрям у географії рослин) ідей і порівняльного методу в природознавстві [9]. Розроблені ним методологічні принципи про матеріальність та єдність природи, взаємозв'язки явищ і процесів, їх взаємозумовленість слугували розвитку матеріалістичного напрямку в природознавстві. О. Гумбольдта можна вважати провісником сучасного екологічного світогляду, якому належить провідна роль у розробленні системного й еволюційного підходу до розуміння розвитку людства, адже саме він увів поняття «сфера життя» та «сфера розуму» фактично за крок до сучасних уявлень про біо- та ноосферу.

Нову світоглядну парадигму розвитку людства, питання глобальної діяльності людини, що призводить до змін природного середовища загальнопланетарного масштабу, обґрунтував В. І. Вернадський.

Ідеї фундаменталізації освіти продовжують розвиватися, вони ефективно сприяють формуванню креативного мислення, адже лише творча людина може бути конкурентоспроможною на ринку праці, екологічно компетентною у ставленні до природи. Враховуючи значення екологічних знань у наш час, формування ціннісного ставлення до природи набирає дедалі більшого значення. На підґрунті фундаментальних наук в останні десятиліття остаточно сформувався новий науковий напрям – сучасне природознавство. В.І.Вернадський емпірично обґрунтував модель Всесвіту, яка має потужну моделюючу силу. Ця модель надає людині відповідного уявлення про середовище, в якому вона живе, її місце і роль в ньому, про принцип єдності всього живого, неживого і розумного, а також коеволюційний розвиток Природи загалом. Унаслідок вивчення природничих предметів усі учні мають усвідомити, що сучасна наукова картина світу, побудована фундаментальними науками, стала невід'ємною частиною екологічної культури.

Фундаментальні науки – це природничі науки (науки про природу в усіх її проявах), без яких неможливе глибоке осмислення знань про природу, а фундаментальні знання – це знання про природу, які є у фундаментальних

науках. Фундаменталізація освіти – системне наповнення навчального процесу фундаментальними знаннями та методами творчого мислення, що вироблені фундаментальними науками. Фундаменталізація освіти передбачає її постійне збагачення досягненнями фундаментальних наук [10].

Особливого значення процес формування ціннісного ставлення до природи в учнів старших класів набув у зв'язку з концепцією сталого розвитку. Адже вже перейдено межу самовідновлювальних природних процесів, порушено екосистеми планети. Необхідність сталого розвитку зумовлена тим, що сьогодні спостерігаються суперечності між потребами цивілізації і неможливістю біосфери забезпечити ці потреби. Критерієм сталого розвитку є досягнення стратегічного балансу між діяльністю людини і підтриманням відновлювальних можливостей біосфери, тобто діяльність людини не повинна призводити до незворотних зрушень у природі.

Важливою умовою у формуванні ціннісного ставлення до природи в учнів старших класів є перетворення зовнішніх мотивів і стимулів у внутрішні мотиви особистості, що сприятиме вихованню природовідповідальної діяльності без контролю із зовнішнього боку. Потрібно вміло переконати учнів старших класів, що сучасні тенденції розвитку взаємодії суспільства і природи підтверджують справедливість прогностичної ідеї нашого співвітчизника В. І. Вернадського про становлення біосфери як сфери свідомого, гармонійного перетворення людиною природного оточення. Вона несумісна з антропогенною деградацією природного середовища [11, с. 7-10].

Тому однією з перших ознак створення ноосфери буде ліквідація небезпеки глобальної екологічної кризи, збереження життя на Землі, оптимальний взаємозв'язок усіх компонентів природної, соціальної і технологічної сфер.

Висновки. Сьогодні спостерігається нова парадигма взаємодії людини з довкіллям – парадигма спілкування, ідеї рівного партнерства у взаємозв'язку біосфери та інтелектуальної сфери – ноосфери (*від «ноос» – розум*). За сучасними уявленнями, ноосфера – це сфера гармонійно-ціннісної взаємодії природи і суспільства, в межах якої розумна діяльність стає вирішальним чинником розвитку біосферних процесів.

Перехід до ноосфери – ідеальний варіант майбутнього, в основі якого лежить гармонізація відносин між біосферою та господарською діяльністю людини. Для цього просто необхідне формування ціннісного ставлення до природи як у навчально-виховному процесі, так і в позашкільній практичній діяльності; значна ціннісна перебудова екологічної свідомості особистості; зміна споживацьких інтересів на духовні, естетичні й пізнавальні мотиви відносно довкілля. Результатом формування ціннісного ставлення до природи в учнів старшої школи є розуміння первинності законів природи щодо соціальних законів, усвідомлення зростання взаємозалежності і взаємовпливу природи і суспільства, особистої відповідальності за екологічні проблеми не лише свого освітнього простору, свого регіону, а й світу загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дерябо С. Д. Природный объект как «значимый другой» / С. Д. Дерябо. – Даугавпилс, 1996. – 137 с.
2. Дерябо С. Д. Две модели экологии: экологический кризис как кризис антропоцентрического сознания / С. Д. Дерябо, В. А. Ясвин // Человек. – 1998. – № 1. – С. 34-40.
3. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологи / Б. Ф. Ломов. – М., 1984. – С. 137.
4. Марочко Г. С. Формування екологічної культури учнів ПТУ в процесі вивчення предметів професійно-технічного циклу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Г. С. Марочко ; Ін-т пед. і психол. проф. освіти АПН України. – К., 1996. – 24 с.
5. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах : монографія / Г. П. Пустовіт. – Київ = Луганськ : Альма-матер, 2004. – 540 с.
6. Ясвин В. А. Психология отношения к природе / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2000. – 456 с.
7. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. – Мн., 1998. – 896 с.
8. Бондаревская Е. В. Парадигма как методологический регулятив педагогической науки и инновационной практики / Е. В. Бондаревская // Педагогика. – 2007. – № 6. – С. 3-10.
9. Советский энциклопедический словарь / под ред. А. М. Прохорова. – Изд. 4-е. – М. : Сов. энциклопедия, 1986. – 1600 с.
10. Педагогика и психология высшей школы : уч. пособие. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. – 544 с.
11. Основи хімічної екології : навч.-метод. посібн. – Ніжин : НДПУ ім. М.Гоголя, 2003. – 152 с.

Дата надходження до редакції: 14.03.2013 р.